

KISS GÁBOR FERENC PHD

kissgf@jgypk.szte.hu
főiskolai docens (SZTE JGYPK)

Sajtó, politika és nemzeti felemelkedés

Press, Politics and National Uprise

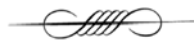

Döbör András (2018):

Sajtópolitika és politikai sajtó Magyarországon (1780–1840).

*Magyar nyelvű hírlapok a nemzeti identitás, a modernizáció
és polgári átalakulás szolgálatában*

Budapest, Gondolat Kiadó. 209 old.

DOI 10.14232/belv.2019.2.13

<https://doi.org/10.14232/belv.2019.2.13>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Kiss Gábor Ferenc (2019): Sajtó, politika és nemzeti felemelkedés. Belvedere Meridionale 31. évf. 2. sz. 197–202. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A 2018-as év tudományos könyvtermésének újdonságaként jelentette meg a Gondolat Kiadó Döbör András szegedi sajtótörténész első önálló monográfiáját. A modern sajtó és politikai közvélemény kialakulása, formálódása, erősödése során alapkérdésnek számít a sajtó, a politika és a hatalom viszonya. Ezt kérdés került a tavaly megjelent mű fókuszpontjába. A szerző, más témák mellett, régóta kutatja a 18–19. század fordulójának magyar sajtótörténetét, s kutatásait számos konferencián bemutatta, tanulmányok sorában publikálta, illetve speciálkollégiumok keretében

az érdeklődő hallgatóknak kutató szemináriumot is tartott belőle.¹ Ezek a korábbi sajtótörténeti vizsgálatok, elemzések és történeti kutakodások képezik a kötet szakmai és módszertani előzményeit.

Korábbi kutatásai során vizsgálta a politikai hatalom, a felvilágosult abszolutista és jozefinista sajtópolitika hatását a magyar cenzúraviszonyok átalakulására. Azt folyamatot, amelynek során a központi kormányzat által is támogatott egyházi cenzúra feladatát a világi, 18. század végi a központosított államhatalom érdekeit szolgáló cenzúra lépett.² Elemezte a politikai publicisztika egy jellegzetes eszközét, az állatmeséket és állatdialogusokat, melyeket a hatalom érdekei által inspirált cenzúra megkerülésére alkalmazhatott a kor leleményes szerzője.³ A stíluselemzés kapcsán a magyar publicisztikában ezt először alkalmazó Szacsvey Sándor életét és munkásságát is körüljárta.⁴

Érezhető a szerző érdeklődése reformkor nagy alakja, Széchenyi István iránt, mivel a 18–19. század fordulójának legjelentősebb magyar nyelvű politikai sajtóorgánumai mellett hatásában talán az egyik legjelentősebb folyóiratot, a Széchenyihez köthető *Jelenkort* is látókörébe vonta. Tanulmányok sorában elemezte Széchenyi István politikai nézeteinek megjelenését az általa alapított, s a legnagyobb magyar szellemiségét követő folyóirat, a *Jelenkor* hasábjain.⁵ Kutatásainak másik fő sodorvonala a sajtó és nemzet kulturális és politikai felemelkedésének összefüggései.⁶

Láthatjuk tehát, hogy alapos szakirodalmi kutatás és forrásfeltárás előzte meg kötet elkészültét. A most megjelent mű azonban nem pusztán összefoglalása az eddigi eredményeknek, hanem inkább modern sajtótörténeti szintézise a címben is jelölt korszaknak. A téma sok lehetőséget tartogat a kutató számára. A korabeli sajtó pusztán megismerése mellett – többek között – az esztétikátörténeti, a művelődéstörténeti vagy akár a társadalomtörténeti megközelítés is vonzó lehet a kutatónak. Döbör azonban nem kötelezi el magát egyik irányzat mellett sem, inkább ezeknek egyfajta szintézisét alkotja meg művében. Ezzel együtt persze kötetben egyik vonal sem kerül teljes mélységében kidolgozásra, de a szintézis jellegéből adódóan nem is kerülhet sor, s a címet szemügyre véve, erre nincs is szükség. Megállapításai fontos adalékul szolgálnak korszak társadalmi, művelődési viszonyainak megértéséhez, az okok és okozatok rendszerezett összefüggéssé állnak össze. A könyvet olvasva ennek ellenére sem támad hiányérzetünk, a mondanivaló, az állítások igazolására a források és a szakirodalom felhasználásával mindig megkapjuk szükséges alátámasztást.

A kötet főbb fejezetei is ezt erősítik. Rövid bevezetés után áttekintést ad a magyar sajtópolitika és cenzúra 1840-ig tartó korszakáról, ezzel is megalapozva és generálisan előkészítve a korszak jelentősnek tartott magyar nyelvű lapjainak elemzését. Megismerhetjük a cenzúra szervezeti kiépítését, átszervezését, s az emögötti politikai-hatalmi tényezőket. A hivataltörténeti összefoglaló keretét a kor esztétikátörténeti vázlata adja. A korabeli lapok példányszáma még legnépszerűbb *Jelenkor* esetében is legfeljebb 4000 példány körül mozgott.⁷ A korszakban jelentősnek számító példányszám a mai, de akár az egy évszázaddal ezelőtti adatokhoz képest nagyon kicsinek

¹ Lásd: DÖBÖR 2006a.

² DÖBÖR 2016, DÖBÖR 2014.

³ DÖBÖR 2018b.

⁴ DÖBÖR 2008b, DÖBÖR 2006b.

⁵ DÖBÖR 2013, DÖBÖR 2012a, DÖBÖR 2012b.

⁶ DÖBÖR 2007, DÖBÖR 2008a, DÖBÖR 2011.

⁷ DÖBÖR 2018a. 145.

mondható. Világosan látható, hogy ennek ellenére a bécsi udvar, a politikai elit s a korabeli értelmiség milyen nagy jelentőséget tulajdonított a lapok létének és hatásának. Erről szól a lapok ellen, illetve a lapokért, az ellenőrzésükért s szabadságukért folytatott küzdelem nem szűnő hevesége, illetve az tény, hogy ebben folyamatban a korszak politikai és kulturális életének mely szereplő exponálták magukat. Ide sorolhatjuk a mindenkori uralkodókat, kik sokszor személyesen vették kézbe az ezzel összefüggő ügyeket, de említhetjük Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Széchenyi István, Széchenyi Ferenc és Festetics György nevét, vagy a korszak egyik legjelentősebb, legbefolyásosabb bécsi politikusát, Metternich kancellárt is. Csak ezt néhány történelmi alakot kiemelve is látszik, illusztris személyek ügyévé vált a sajtó és a cenzúra kérdése. Mi lehet ennek az oka? A sajtó és annak egyre növekvő hatása már korabeli tapasztalatok szerint is jelentős szerepet játszik a nemzetek politikai és kulturális életében. Erre a tényre korabeli haladó szellemű cikkekben rendszeresen hivatkoznak is. Ez az ébredés viszont a politikai hatalom birtokosai számára riasztó tendenciát jelenthet. Itt már nem csak az esetleges belső reformok kockázata merülhet fel, hanem a francia forradalom után a teljes politikai, gazdasági átrendeződés, mind a bel-, mind pedig külpolitika terén. S persze a nemzeti identitás szempontjából sem elhanyagolható tényező.

Ezután következő négy nagy fejezetben a szerző a korszak legjelentősebb magyar nyelvű folyóiratait veszi górcső alá. A többoldalú elemzés következik a felvállalt módszertanból is. Az egyes lapoknál azok története mellett a folyóirat szempontjából fontos történeti környezet bemutatása és a szellemi arculat szempontjából legfontosabbnak tartott főszerkesztő szakmai életútjának felvázolása képezi az alapot. Ez a hármasság adja az adott lap tartalmi vizsgálatának hátterét, melynek révén a tartalmi vizsgálat elemei így sokszor automatikus helyeződnek bele a megfelelő történeti kontextusba.

Elsőként a pozsonyi *Magyar Hirmondó* és annak alapítójának, Rát Mátyás sajtótörténeti bemutatása következik. Az úttörő lapszerkesztő előtt szinte csak külföldi, vagy idegennyelvű minta állott, hogy milyennek is kellene lenni egy korszerű folyóiratnak. Persze, ez is jelentős támpont, de alapvető kérdés inkább az, hogy ezen előzményeket miképpen lehet a magyar viszonyoknak legmegfelelőbben adaptálni. Elveit Rát az alábbiak szerint foglalta össze: az öreg kontinens nemzetei között egy sem akad, „*aki a maga hazájában történő változások, a világnak viszontagságai, az elmés embereknek hasznos vagy furcsa találmányjaik, a tudósoknak munkáik és több afféle emlékezetes dolgok felől szóló híreket naponként, hetenként, vagy hónaponként, az ő saját nyelvén nyomtatott írásokban, tanúság és mulatság kedvéért ne olvassná*”.⁸ Mivel magyar honban ez hiányzik, így a világról nagyon kevés tudással bírnak korabeli országlakók: „*úgy élünk mint a fereg a dióban, azt sem tudván, ami körülöttünk történik, s minket legközelebből érint*”.⁸ Rát nagyon modern, és előrelátó szemlélettel fogalmazta meg céljait, napjainkban is megszívlelendő gondolatokkal. Benne van a szórakoztatás, ami egy sajtóvállalkozás esetén anyagi szempontból is lényeges szempont. De benne a van nemes küldetés is: az anyanyelv kiművelése, a tanúságok levonása, s a világlátás szélesítése. A nemzeti ébredés és a nyelvújítás korában ezek fontos feladatot rónak a szerkesztőre, de az olvasóközönségre is.

A tartalmi vizsgálat igazolja, hogy Rát sikeresen ültette át elveit a gyakorlatba. Az olvasóközönség rendszeresen olvashatott gazdasági híreket, Európa nemzeteiről és távoli tájakról, statisztikákról és időjárás-jelentésekről, s hasznosnak tartott könyvekről.

⁸ Idézi: DÖBÖR 2018a. 80–81.

A második fejezet témája a bécsi *Magyar Kurír* és szerkesztője, Szacs vay Sándor. A felvilágosodás szellemében író Szacs vay már korábban, pozsonyi *Magyar Hirmondó* hasábjain is támogatta II. József politikáját, s támadta a maradinak tartott politikai és társadalmi csoportokat, intézményeket. Ez a szemlélet tovább élt a *Kurírban* is, bár sokat finomított rajta a francia forradalom, s inkább távolodott a kalapos király ideáitól. A francia események alatt a haladó eszmék ezúttal lehető legradikálisabban léptek megvalósulás útjára, s a bécsi *Magyar Kurír* főszerkesztője különös hangsúly helyezett a róluk szóló tudósításokra. Mivel a politika – és így a cenzúra – szempontjából ez elég kényes témának számított, mondanivalóját nem fogalmazhatta meg nyíltan, így ezeket alvilági fiktív párbeszédekben fejtette ki.

Ezt a túlvilági – elhunyt állatokat szerepeltető – párbeszédeket előszeretettel alkalmazta Szacs vay, a korszak talán legtehetségesebb és legkarakteresebb magyar publicistája.⁹ A jobblétre szenderült állatok a túlvilágon mesélnek a földi állapotokról: „Egy szóval, kedves Barátom, most mind csak éhségre, mind a ’zenebonára nézve olyan környüállások között vagy Frantziaország, hogy tsak a ’napokban több hever vala 800 meg-hólt embernél a ’maga vérében a ’15-dik Lajos Király piatzán”.¹⁰

Döbör tollán keresztül Szacs vay könnyen elnyeri korunk olvasójának rokonszenvét, s nem ok nélkül. A magyar újságírás egyik alapítója, aki nemcsak alkotott, írt, hanem szervezett és menedzselte is. Tevékenysége és pályafutása afféle magyar hősdrama. Hős, akinek nagy tehetség és lehetőség adatott, de aztán elbukik. Nem maga gyengesége miatt, hanem mert a környező világ, a hatalom bukásra ítéli: elérte, hogy anyagi és szakmai értelemben is sikeres legyen, de aztán eltávolították a lap éléről. Ezután sem Magyarországon, sem Erdélyben nem folytatott, vagyis nem folytathatott újságírói tevékenységet, bár szeretett volna visszatérni a pályára. Ehelyett 1815-ös haláláig szűkebb hazájába, Erdélybe visszatérve Kolozsváron élt és kertészkedett.

1789-ben indult el a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, a későbbi bécsi *Magyar Hirmondó* folyóirat Görög Demeter szerkesztésében. Görög újságírói programjának két fontos oszlopa közül az egyik a magyar nyelv ügye, ami magába foglalja a nyelv fejlesztését, illetve a magyar nyelvű kultúra és tudomány támogatását. A másik fontos elv a minőségi információ átadása a nagyvilág és a haza híreinek közlésével. Ezúttal azonban nem magányos harcosról van szó, hiszen Görög és lapja mögött ezúttal tehetős és befolyásos magyar mágnások álltak, mint Széchényi Ferenc és Festetics György.

Görög és szerkesztőtársa, Kerekes Sámuel munkájának eredményeként egy anyagilag sikeres, tartalmilag változatos és színvonalas lap született. A megalapozott gazdasági háttérnek köszönhetően a kivitelében is színvonalas, akár színesképekkel is illusztrált újságot sokszor ingyen küldték a művelni kívánt olvasótábor egy részének, mint gimnáziumokba, olvasóköroknak.

Míg a bécsi *Magyar Hirmondó* mögött több befolyásos főnemes is állott, az ötödik fejezetben tárgyalt folyóirat leginkább egy jelentős személyhez köthető. Széchényi belépése a reformkor politikai színpadára eszméinek megfogalmazása mellett azt is jelentette, hogy gondoskodott arról is, hogy elvei minél szélesebb körben eljussanak a politikai közönséghez, ezzel is erősítve táborát. Helméczy Mátyás neve alatt indult el 1832-ben a *Jelenkor* folyóirat, mely rövidesen a legjelentősebb lapok közé nőtte ki magát. 1835-ben több mint 3000, két év múlva pedig ár több mint 4000 előfizetővel büszkélkedhetett Helméczy.

⁹ BUZINKAY 1993.

¹⁰ DÖBÖR 2018a. 107–109.

A lap jelentősége nem csak hatásában és példányszámában mérhető, hanem mert a haladó gondolatok megfogalmazása mögé ezúttal nemcsak az újság és az újságíró tehetsége állt be, hanem az egyik leggazdagabb magyar mágnás, a reformkor egyik legnagyobb alakja, gróf Széchenyi István is. A haladó szellemű magyar gróf felismerte, hogy az eszmék terjesztésének leghatékonyabb eszköze, ha azokat nyomtatás által juttatják el a politikai közönségnek. Ennek fényében teljes mellszélességgel beállt a lapindítás szándéka mögé, és támogatta a folyóiratot, bár jó mecénásként nem nagyon szól bele a szerkesztői munkába.

A sajtótörténeti vázlatot ebben a fejezetben is a tárgyalta lap tartalmi elemzése követi. Meg kell, hogy jegyezzük, hogy az elemzést a többi fejezethez képest ezúttal sokkal mélyebbnek, alaposabbnak, és módszertanilag sokkal érettebbnek érezzük. Döbör, felhasználva Helméczy fennmaradt levelezését, feltérképezi társadalmi beágyazottságát, majd elvégzi a Jelenkor 1832–1838 közötti évfolyamainak tartalomelemzését is. Ennek eszközéül a kulcsszóvizsgálat módszerét választotta. A statisztikai adatokat táblázatok és grafikonok segítségével prezentálja, majd az eredmények alapján rajzolja fel a folyóirat politikai szerepét és jelentőségét. Az adatok egyértelműen mutatják, hogy a lap és szerzőgárdája teljes mellszélességgel beállt a kor nagy kérdései mögé. Témacsoportok szerint ez felöleli a külpolitikát, a belpolitikát (pl. országgyűlések), a magyar nyelv és kultúra (magyar színház, Tudós Társaság, Nemzeti Múzeum) ügyét, a közlekedés fejlesztését (gőzhajózás, hídépítés), társadalmi életet (egyletek, kaszinó, lóverseny), vagyis Széchenyi szinte teljes reformkori munkásságát.

Döbör András műve kirajzolja azt fejlődési ívet, melyet a tárgyalta kor hírlapjai bejártak. A magyar nyelvű újságírás megteremtése mellett markánsan kidomborodnak azok az erőfeszítések, melyek lapok hasábjain megjelennek a nagy nemzeti ügyek mentén. Bátran mondhatjuk, hogy kort kutató történészek egy hasznos, míg a sajtótörténészek pedig egy hiánypótló művet kaptak a kezükbe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BUZINKAY GÉZA (1993): *Kis magyar sajtótörténet*. Budapest, Haza és Haladás Alapítvány.

DÖBÖR ANDRÁS (2006a): A Jelenkor 1832. évi évfolyamának statisztikai vizsgálata. *Belvedere Meridionale* 18. évf. 1–2. sz. 114–119.

DÖBÖR ANDRÁS (2006b): Szacsvey Sándor és a Magyar Kurír. *Belvedere Meridionale* 18. évf. 1–2. sz. 50–61.

DÖBÖR ANDRÁS (2007): A magyar nyelv ügye a felvilágosodás- és reformkori magyar sajtóban. In JANCSÁK, CSABA – KISS GÁBOR FERENC – ZAKAR PÉTER – DÖBÖR ANDRÁS (szerk.): *Dixit et salvavi animam meam. Tanulmányok a 65 éves Szegfű László tiszteletére*. Szeged, Belvedere Meridionale. 217–236.

DÖBÖR ANDRÁS (2008a): A modernizáció kérdései és útjai a felvilágosodás-kori magyar politikai sajtóban. In BODNÁR, ERZSÉBET – DEMETER GÁBOR (szerk.): *Tradíció és modernizáció a XVIII–XX. században*. Budapest, Hungarovox Kiadó. 103–115.

DÖBÖR ANDRÁS (2008b): Egy székely hírlapszerkesztő élete a bécsi sajtópolitika hullámverésében. *Belvedere Meridionale* 20. évf. Különszám. 31–38.

DÖBÖR ANDRÁS (2011): A nemzeti identitás megújításának útkeresései a felvilágosodás és reformkori magyar sajtóban. In SZIRMAI ÉVA – ÚJVÁRI, EDIT (szerk.): *Az identitás szemiotikája. Tanulmányok*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet. 138–149.

DÖBÖR ANDRÁS (2012a): A magyar nyelv ügye a Jelenkorban, Széchenyi István politikai programjának szolgálatában. In BÁRDOSI, VILMOS (főszerk.) – FARAGÓ GÁBOR – HÁDA BÉLA – KONCZ, ISTVÁN – KRAJCZÁR MELINDA – SCHMID, RÓBERT (szerk.): *Tanulmányok. Történelemtudományi Doktori Iskola*. Budapest, ELTE Bölcsészettudományi Kar. 5–12.

DÖBÖR ANDRÁS (2012b): A Jelenkor a nemzeti identitás és a polgári átalakulás szolgálatában az 1830-as években. *Közép-európai Közlemények* 5. évf. 2. sz. 169–177.

DÖBÖR ANDRÁS (2013): Széchenyi István politikai programja a Jelenkor tükrében. In FORISEK PÉTER – HAJDUFI ORSOLYA – SZABÓ-ZSOLDOS GÁBOR – SZENDREI ÁKOS (szerk.): *Hallgatói Műhelytanulmányok*, 2. Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola. Debrecen, Debreceni Egyetem. 85–96.

DÖBÖR ANDRÁS (2014): Sajtó és cenzúra a 18. és 19. század fordulóján Magyarországon. *Médiakutató* 15. évf. 2. sz. 17–28.

DÖBÖR ANDRÁS (2016): A hatalom jelei a politikai sajtóban: A magyarországi sajtópolitika konzervatív fordulata II. Lipót és I. Ferenc uralkodása alatt. In SZIRMAI ÉVA – TÓTH SZERGEJ – ÚJVÁRI EDIT (szerk.): *A hatalom jelei, képei és terei*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 49–64.

DÖBÖR ANDRÁS (2018a): *Sajtópolitika és politikai sajtó Magyarországon (1780–1840). Magyar nyelvű hírlapok a nemzeti identitás, a modernizáció és polgári átalakulás szolgálatában*. Budapest, Gondolat Kiadó.

DÖBÖR ANDRÁS (2018b): Állatdialogusok és állatmesék, mint politikai publicisztikák. In SZIRMAI ÉVA – TÓTH SZERGEJ – ÚJVÁRI EDIT (szerk.): *Állati jelek, képek és terek*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 297–308.